

На сайті закладу розміщений авторський актуальний контент керівника гуртка. База науково-методичних матеріалів ДЕЦ у 2020 році поповнилась онлайн-матеріалами керівника гуртка «Геологічне краєзнавство»: створені презентації: «Віртуальна оглядова екскурсія по залах Міжшкільного екологічного музею»; Віртуальна екскурсія у Геологічному музеї Кам'янського державного енергетичного технікуму; «Мінерали, їх види, форми та властивості»; «Геоекологічні проблеми при видобутку родовищ корисних копалин Дніпропетровської області»; змонтований відео-ролік експрес-заняття на тему «Гірничий компас»; тестові онлайн-завдання: «Мінерали, їх види, форми та властивості».

Керівник гуртка залучає вихованців до дослідницької діяльності. У травні 2020 року стартував Всеукраїнський науково-освітній проєкт «Вчителі та учні досліджують явище цвітіння водойм в Україні». В групу, яка долучилася до участі в ньому, ввійшов вихованець гуртка Кізенко Олексій, який активно досліджував явище цвітіння води в р. Дніпро, вивчав водорості під мікроскопом. Робота на Всеукраїнському рівні зайняла 1 місце. Педагогу Кізенко О. П. наданий сертифікат учасника проєкту за сприяння та забезпечення успішного науково-педагогічного супроводу учнівських досліджень.

### **«ТОПОГРАФІЧНИЙ ОПИС ПОЛТАВСЬКОЇ ГУБЕРНІЇ» ФЕДОРА КАРУНОВСЬКОГО (1809 Р.) ЯК ДЖЕРЕЛО ІНФОРМАЦІЇ З ГЕОГРАФІЧНОГО КРАЄЗНАВСТВА**

**Є. В. Копилець**

[poltour75@gmail.com](mailto:poltour75@gmail.com)

*кафедра географії, методики її навчання та туризму Полтавського  
національного педагогічного університету імені В. Г. Короленка, м. Полтава*

Одним із порівняно недавно (трохи більше як чверть століття тому) уведених до широкого наукового обігу джерел інформації з географічного краєзнавства Полтавщини є «Топографічний опис Полтавської губернії, складений старшим вчителем Полтавської губернської гімназії Федором Каруновським 1809 року». Його уміщено в упорядкованому Т. Б. Ананьєвою виданні «Описи Лівобережної України кінця XVIII – початку XIX ст.», що побачило світ 1997 р. [3, с. 192-229]. Публікація доповнена примітками, які підготували О. І. Гуржій та О. А. Куликова [3, с. 274-277]. Там же наведено стислі відомості про автора опису, які базуються на опублікованому 1907 р. матеріалі В. Л. Василевського [1, с. 248-249; 3, с. 274].

У 2019 р. В. Л. Маслійчук на основі документів Державного архіву Харківської області оприлюднив значно повнішу біографію Ф. Ф. Каруновського. Якщо раніше автор «Топографічного опису Полтавської губернії» поставав насамперед схильним до пияцтва скандалістом, який не заприязнився ні з колегами, ані з директором гімназії, то нові факти засвідчили, що Каруновський був «непересічною постаттю і помітним науковцем на

тодішньому Лівобережжі» [2, с. 10]. До того, як за родинними обставинами обрати замість наукової кар'єри посаду вчителя Полтавської губернської гімназії, Ф. Ф. Каруновський брав участь в експедиційних дослідженнях академіка В. М. Сєвергіна у «Фінляндії» (власне, у Карелії), де отримав гарну підготовку до здійснення польових природничих та почасти етнографічних досліджень.

Попри доступність усіх згаданих вище публікацій, *magnum opus* Федора Каруновського досі не набув популярності як цінне джерело інформації з географічного краєзнавства. З огляду на це, уникаючи розлогого переказу як фактів біографії дослідника, так і змісту його праці, акцентуємо на найбільш значущих, на нашу думку, географічно-краєзнавчих складових «Топографічного опису Полтавської губернії».

Насамперед, відзначимо, що, попри порівняно незначний обсяг, праця Ф. Ф. Каруновського містить велику кількість систематизованих відомостей про природу, населення та господарство Полтавщини початку ХІХ ст. Її можна порівняти з відомостями, які у 1804 р. зібрані за дорученням візитатора Харківського навчального округу І. Ф. Тимківського для укладення статистичного опису Малоросії. Тільки якщо Тимківський заручився підтримкою малоросійського генерал-губернатора князя О. Б. Куракіна, який віддав відповідні розпорядження чернігівському та полтавському губернаторам, а ті, у свою чергу, поставили завдання перед городничими, міськими магістратами і ратушами, нижніми земськими судами, то Каруновський зібрав інформацію для своєї праці без широкого залучення адмінресурсу.

На початку опису Ф. Ф. Каруновський стисло характеризує географічне положення Полтавської губернії, її рельєф, ґрунти, поверхневі води, окремо зупиняється на виявлених місцезнаходженнях мінеральних вод, дає загальну характеристику кліматичних умов та погоди за сезонами. Дає характеристику гірських порід губернії, згадує окремі палеонтологічні знахідки. Наводить номенклатуру місцевих трав'янистих рослин (про дерева та чагарники мова йде згодом, у контексті лісівництва), ссавців, птахів, земноводних, риб, комах, черв'яків; біля деяких представників флори та фауни лише коментарі щодо особливостей поведінки, використання, відповідних народних звичаїв та вірувань тощо.

У розділі про населення губернії, значну увагу приділено етнографічним особливостям, насамперед, «малоросіян» – українців: особливостям характеру, звичаям, одягу, стравам народної кухні тощо. Наприкінці праці автор зупиняється на мові, її лексичних особливостях, які відрізняють «малоросійську мову» від «великоросійської». Статистичні дані про населення повітових центрів та повітів, населені пункти містяться в частині «Топографічного опису...», присвяченій господарству.

У розділі про адміністративний устрій наведено характеристики (різної детальності) губернського та повітових міст, а також заштатних міст, а також описано загальні риси вигляду населених пунктів Полтавщини.

Сільське господарство охарактеризовано різнобічно: тут і технологічні особливості рільництва, і перелік рослин, які вирощують на полях, і опис зберігання зібраного збіжжя. Крім зернових та зернобобових, ідеться також про окремі технічні культури, городні рослини. Зупиняється автор і на садових деревах та чагарниках. Значну увагу, з використанням статистичних даних по повітах, приділено лісівництву.

Ф. Ф. Каруновський не оминув увагою і тваринництво Полтавської губернії. У його праці йдеться про розведення великої рогатої худоби, овець, коней, свиней, птиці у селянських та поміщицьких господарствах; назви поширених порід доповнюються інформацією про особливості догляду. Досить детально описано поширене на Полтавщині бджільництво, до того ж, статистичні відомості про кількість вуликів, продаж меду та воску містяться наприкінці «Топографічного опису...». Із даними про тваринництво сусідять відомості про мисливство і рибальство.

Побіжно згадавши сільські промисли та фабрики, автор наводить досить детальні статистичні дані про заводи, поштові станції, ярмарки губернії.

Як відзначила Т. Б. Ананьєва, рівень підготовки різних частин «Топографічного опису Полтавської губернії» виразно засвідчує, що його автор був насамперед натуралістом. У цій царині він нерідко використовував результати власних польових краєзнавчих досліджень. Відомості ж історичного характеру Ф. Ф. Каруновський великою мірою брав із літератури, спирався на твердження тогочасних авторитетів [3, с. 17].

Певно, дворянин Федір Каруновський мав доступ до джерел офіційної статистичної інформації. Справедливим є і зауваження О. А. Куликової стосовно того, що «Статут навчальних закладів, підвідомчих університетам» 1804 р. покладав на вчителів гімназії побічний обов'язок вести «історичні, метеорологічні, топографічні та статистичні записи про губернії» [3, с. 274]. Але, вочевидь, для того, щоб створити таку працю, потрібно було насамперед бути відповідною особистістю. Тому «Топографічний опис Полтавської губернії», який автор завершив римським висловом «*Quid potui, faciant meliora potentes*» – «Я зробив, все, що міг, нехай той, хто зможе, зробить краще», так і лишився одиничним твором.

Водночас наявність, з одного боку, «Топографічного опису Малоросійської губернії» 1798-1800 рр. [3, с. 24-126], а з іншого – широкого масиву даних, зібраних 1804 р. за дорученням І. Ф. Тимківського, та опису міст Полтавської губернії, складеного 1810 р. за завданням міністра фінансів Російської імперії графа Д. О. Гур'єва (завдячуємо цим І. Ф. Павловському [4; 5]), дає змогу перевірити достовірність інформації, наведеної в «Топографічному описі Полтавської губернії». Разом же ці джерела, що взаємно доповнюють одне одного, утворюють унікальне підґрунтя для ретроспективного аналізу географії Полтавщини початку ХІХ ст.

#### Список використаних джерел

1. Василевский В. Л. Полтавская гимназия с 1808 по 1831 год. *Труды Полтавской ученой архивной комиссии*. Полтава: Электрич. типогр. Г. И. Маркевича, 1907. Вып. 3. С. 185-272.

2. Маслійчук В. Кілька біографій діячів української освіти XVIII – XIX ст. (Іван Переверзєв, Федір Каруновський, Іван Халанський). *Збірник Харківського історико-філологічного товариства*. Харків : ХІФТ, 2019. Т. 16. С. 3-22.

3. Описи Лівобережної України кінця XVIII – початку XIX ст. / упоряд. Т. Б. Ананьєва. Київ : Наукова думка, 1997. 325 с.

4. Павловский И. Ф. Статистические сведения о Полтавской губернии сто лет назад. *Труды Полтавской ученой архивной комиссии*. Полтава : Электрич. типогр. Г. И. Маркевича, 1906. Вып. 2. Прил. С. 59-163.

5. Павловский И. Ф. Описание городов Полтавской губернии и их окрестностей 1810 г. *Труды Полтавской ученой архивной комиссии*. Полтава : Электрич. типогр. Г. И. Маркевича, 1917. Вып. 15. Прил. С. 21-103.

## **КРАЄЗНАВЧИЙ ПІДХІД ДО НАВЧАННЯ ГЕОГРАФІЇ У ЗАКЛАДАХ ЗАГАЛЬНОЇ СЕРЕДНЬОЇ ОСВІТИ**

**С. І. Корнієнко**

[kornienkosvitlana333@gmail.com](mailto:kornienkosvitlana333@gmail.com)

*Ціпківська гімназія Краснолуцької сільської ради Миргородського району*

На сучасному етапі розвитку суспільства на перший план у навчально-виховному процесі виходить національно-патріотичне виховання, яке передбачає, насамперед, формування національної свідомості та людської гідності, любові до рідної землі, свого народу, культури та історії рідного краю. Не менш пріоритетним на сьогодні є зв'язок навчання з життям для формування географічної компетентності, а саме поєднання теоретичної і практичної підготовки учнів. Підвищення теоретичного рівня не можна вважати ефективним, якщо воно не супроводжується прищепленням практичних навичок.

В основі такої ефективної освітньої діяльності є краєзнавчий принцип, що спирається на краєзнавство як народне знання про свої рідні місця. Об'єктами краєзнавства виступають природа, життя населення, історія та мистецтво, економіка. Вони охоплюють географічне, історичне, літературно - художнє, соціально-побутове, економічне краєзнавство. Всі напрямки шкільного краєзнавства тісно пов'язані та поєднуються на міжпредметній основі в таких формах навчання, як екскурсії на місцевості, на виробництві, бібліотеки, музеї, у походах рідним краєм, оздоровчих мандрях під час канікул, у диспутах, конференціях. Про красу Полтавщини не говорив, мабуть, лише лінивий. На доказ цих слів передусім спадають на думку мальовничі краєвиди Лесинога гаю, долини річок Ворскла, Псел. Тут поміж долин, схилів та піднять, що створюють мальовничі пейзажі, від яких досить часто перехоплює: подих, протікають струмки, річечки – справжні ландшафтні перлини Полтавщини. Тому, вивчаючи тему «Полтавська область», не можна вивчати її «насухо» – без краєзнавчих матеріалів, сидячи тільки за партою...

Туристично-краєзнавча робота дає учням багато нових вражень: вони навчаються розкривати причинно-наслідкові зв'язки у природі, краще усвідомлювати та розуміти окремі явища і закони природи.